

АНОТАЦІЯ

***Басараб Н.Я.* Розвиток післядипломної освіти вчителів початкової школи в західних областях України (1945-1991 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України, Івано-Франківськ, 2023.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню особливостей становлення та розвитку післядипломної освіти вчителів початкової школи в західних областях України, починаючи із часів закінчення Другої світової війни до етапу розпаду Радянського Союзу. Проаналізовано провідні тенденції розвитку цієї ланки освіти й обґрунтовано еволюціонування кваліфікаційної підготовки педагогічних працівників до системи післядипломної освіти, яка передбачає безперервне їхнє фахове вдосконалення, забезпечує поглиблення, розширення та оновлення професійних знань, умінь і навичок на основі здобутих раніше освітньо-професійної підготовки та практичного досвіду.

За умов сьогодення система післядипломної освіти вчителів початкової школи виступає як своєрідний випереджувальний механізм, який адаптує систему освіти до нових вимог розвитку держави, спонукає максимально задовольняти професійні, соціальні запити педагогів-практиків тощо. Виклики сучасної освіти зобов'язують кожного педагога початкової школи критично проаналізувати свої знання, уміння та готовність до змін у поєднанні з раціональним використанням минулого досвіду.

Перелік вітчизняних наукових напрацювань з актуалізованої проблеми представлений дослідженнями з історії розвитку народної освіти, історії педагогіки (Л. Березівської, О. Вознюк, С. Крисюка, В. Кузьменка, Л. Сігаєвої, О. Сухомлинської, Л. Тимчук, Н. Чепурної та ін.), щодо методологічних засад вивчення післядипломної освіти (І. Жорової, А. Зубка, О. Капченко, Н. Клокар, О. Кохановської, В. Примакової, Н. Протасової, Н. Слюсаренко, І. Титаренко та

ін.), розвитку змісту початкової освіти (Н. Дем'яненко, Т. Денисюк, М. Євтуха, В. Коткової, В. Примакової, О. Савченко, О. Сухомлинської, О. Фізеші, Я. Шугай та ін.), становлення й функціонування післядипломної освіти на території західних областей України (Г. Білавич, Д. Герцюка, І. Дрогобицького, Т. Завгородньої, Н. Матвєєвої, А. Нагірняка, Д. Пенішкевич, Л. Прокопів, В. Руссола, С. Сворака, В. Стинської, І. Стражнікової, Б. Ступарика та ін.). Незважаючи на значний доробок, у сучасній науці відсутнє цілісне дослідження проблеми розвитку післядипломної освіти вчителів початкових шкіл у Західному регіоні України (1945–1991 рр.).

Важливість теми дисертаційного дослідження актуалізується такими чинниками: по-перше, творче використання історико-педагогічних знань, осмислення досвіду освітньо-педагогічних процесів минулого в системі підвищення професійної кваліфікації вчителів допоможе ґрунтовно розкрити проблему розвитку післядипломної освіти вчителів початкових шкіл задля використання його результатів у подальшому розвитку шкільної, педагогічної та післядипломної освіти вчителів; по-друге, випереджальний характер підвищення кваліфікації з урахуванням розвитку системи освіти, виконання завдань, визначених у законодавчих актах та нормативних документах із забезпечення діяльності та розвитку системи освіти дорослих, до складу якої входять: післядипломна освіта, професійне навчання працівників, курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації, безперервний професійний розвиток у нашій державі регулюється відповідним законодавством, яке засвідчує важливість кваліфікаційної підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти, зокрема і вчителів початкової школи; по-третє, розкриття порушеної проблеми має важливе науково-теоретичне значення з огляду на формування ефективної державної освітньої політики сучасної української держави, зокрема із урахуванням негативного досвіду маніпулювання освітою чинними режимами в роки Другої світової війни та за повоєнного періоду, коли окупаційна влада вважала освіту засобом денационалізації населення, утвердження імперської політики на анексованих територіях; по-п'яте, необхідність вивчення історії українського вчительства,

зумовлена ще й практичним виміром цього питання, оскільки здобутий у процесі дослідження досвід можна використовувати і в процесі формування сучасної генерації українських учителів як високоосвіченої національно-свідомої частини української нації, носіїв її духовних та культурних цінностей, генераторів нових ідей, без яких неможлива успішна реалізація Концепції НУШ та розвиток освіти загалом.

Мета дослідження – на основі історико-педагогічного аналізу простежити генезу післядипломної освіти вчителів початкової школи в західних областях України (1945–1991 рр.) та виявити перспективи творчого використання продуктивного досвіду за умов модернізації системи післядипломної освіти в сучасній Україні.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше *здійснено* комплексне історико-педагогічне дослідження розвитку післядипломної освіти вчителів початкової школи в західних областях України (1945–1991 рр.); *визначено* чинники, що впливали на розвиток післядипломної педагогічної освіти в західних областях України досліджуваного періоду, зокрема: політико-правові, соціально-економічні, культурно-освітні, соціально-психологічні; *розроблено* періодизацію розвитку післядипломної освіти вчителів початкової школи в західних областях України (1945–1991 рр.): I етап (1945–1959 рр.) – відновлення та активізація діяльності інститутів удосконалення вчителів; II етап (1959–1974 рр.) – реформування освітньої системи, активізація перекваліфікації учителів в інститутах удосконалення кваліфікації; III етап (1974–1991 рр.) – домінування спрямованості інститутів удосконалення кваліфікації вчителів на підвищення теоретичного рівня професійної готовності педагогів; IV етап (1991 р.) – розвиток післядипломної освіти як структурної ланки системи освіти; схарактеризовано особливості змісту та еволюціонування кваліфікаційної підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти, яка передбачає безперервне фахове вдосконалення, забезпечує поглиблення, розширення та оновлення професійних знань, умінь і навичок учителів початкових класів на основі здобутої раніше освітньо-професійної підготовки та набутого практичного

досвіду; окреслено шляхи покращення доступу до професійного зростання вчителів початкової школи в розбудові сучасної неперервної педагогічної освіти через позиції відповідей на запитання про узгодження суперечностей між реальним змістом педагогічної освіти, вимогами школи та викликами держави (на прикладі Івано-Франківської територіальної громади).

У роботі уточнено зміст провідних понять дослідження: «післядипломна освіта», «післядипломна освіта вчителів початкових класів», «розвиток післядипломної освіти вчителів початкових класів», «підвищення кваліфікації», «самоосвіта», «педагогічна майстерність», «професіоналізм», «професійна компетентність».

Набули подальшого розвитку відстеження провідних тенденції розвитку системи післядипломної освіти вчителів початкової школи в західних областях України, зокрема, вивчення, узагальнення та поширення з-поміж учителів передового педагогічного досвіду (стенограм уроків, методичних розробок, збірників), активізація розвитку внутрішньошкільної методичної роботи вчителів, яка була однією із найактуальніших форм кваліфікаційного зростання педагогів досліджуваного періоду. З-поміж поширених форм підвищення кваліфікації – курсові заходи підвищення кваліфікації, семінари, педагогічні практикуми, радіолекції, конференції, наради, виставки, навчальні екскурсії, опорні школи, консультування, фахові гуртки, університети наукових знань, вечірні університети партійної підготовки, педагогічні лекторії, товариства, екскурсії, самостійна освіта.

Уведено до наукового обігу маловідомі факти, архівні джерела, які розкривають особливості розвитку післядипломної освіти вчителів початкової школи, зокрема: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонд 166, опис 15, справи 157, 293, 294, 389, 584, 985, 2584); Державного архіву Івано-Франківської області (фонд Р-1941, опис 1, справи 3, 5, 10, 21, 27 та ін.; фонд Р-2, опис 3, справи 28, 59, 127, 164, 214, 437, 680 та ін.); Державного архіву Львівської області (фонд Р 163, опис 9, справи 1279, 1282; фонд Р. 1869, опис 1, справи 765, 807); Державного архіву

Закарпатської області (фонд 1, опис 1, справи 439, 482, 2113); Державного архіву Волинської області (фонд П. 1, опис 1, справи 120, 126, 132, 157, 221).

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані в науково-дослідницькій (під час написання науково-педагогічних праць), навчальній (для підготовки навчально-методичного забезпечення закладів різних рівнів освіти, післядипломної освіти зокрема), патріотично-просвітницькій роботі (для проведення семінарів, круглих столів, конференцій, диспутів та ін.). Зібраний та узагальнений науково-теоретичний, фактологічний матеріал може слугувати підґрунтям для подальшого вивчення історії розвитку післядипломної освіти (кваліфікаційного вдосконалення) українського вчительства. З цією метою розроблено елективний курс «Післядипломна педагогічна освіта в умовах євроінтеграції», який спрямований на ознайомлення педагогічних працівників з євроінтеграційними засадами безперервної педагогічної освіти, ключовими історичними етапами розвитку європейської педагогічної освіти, питаннями сутності і змісту європейської інтеграції, розуміння проблем і перспектив посилення взаємозв'язків України та Європейського Союзу в процесі підвищення педагогічної кваліфікації. Проведене емпіричне дослідження спрямоване на виявлення засобів рівного доступу до освітніх можливостей учителів початкової школи за умов модернізації системи післядипломної освіти, яке стало основою для розробки практичних рекомендацій, адресованих трьома групами установ та організацій: відділу освіти, директорам шкіл; закладам підвищення кваліфікації; методичним об'єднанням, школам передового досвіду. Розроблено концепцію чат-боту TeachSkillsFinder «Освіто-Кваліфікатор» для пошуку курсів із підвищення кваліфікації працівників освіти.

Ключові слова: післядипломна педагогічна освіта, національна освіта, вища освіта, освіта дорослих, неперервна освіта, інформатизація освіти, фахова підготовка, початкова школа, підвищення кваліфікації вчителів, підготовка вчителів, педагогічна компетентність, професійна культура, професійний розвиток, самоосвіта, інститути післядипломної освіти, західні області України.

ANNOTATION

The dissertation by N.Ya. Basarab, titled «Development of Postgraduate Education for Primary School Teachers in Western Regions of Ukraine (1945-1991)», is a qualified scientific work in manuscript form.

This dissertation, submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the field of 011 «Educational, Pedagogical Sciences», was completed at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2023.

The research focuses on studying the peculiarities of the formation and development of postgraduate education for primary school teachers in the western regions of Ukraine, spanning from the end of World War II to the dissolution of the Soviet Union. The dissertation analyzes the leading trends in the development of this education sector, justifying the evolution of pedagogical staff qualification training within the postgraduate education system. This system aims to provide continuous professional improvement, deepening, expanding, and updating professional knowledge, skills, and abilities based on previously acquired educational-professional training and practical experience.

In the present context, the postgraduate education system for primary school teachers serves as an anticipatory mechanism, adapting the education system to the new development requirements of the state, encouraging maximum satisfaction of professional and social demands of practicing educators, and more. The challenges of modern education require every primary school teacher to critically analyze their knowledge, skills, and readiness for changes while rationalizing the use of past experience.

The list of domestic scientific works on the relevant issue is represented by research in the history of the development of national education, pedagogy (L. Bereziwska, O. Vozniuk, S. Krysiuk, V. Kuzmenko, L. Sihaieva, O. Sukhomlynska, L. Tymchuk, N. Chepurna, and others). Methodological foundations of studying postgraduate education are covered by works of I. Zhorova, A. Zubko, O. Kapchenko, N. Klokar, O. Kokhanovska, V. Prymakova, N. Protasova, N. Sliusarenko, I. Tytarenko, and others. The development of primary education

content is explored by N. Demianenko, T. Denysiuk, M. Yevtukh, V. Kotkova, V. Prymakova, O. Savchenko, O. Sukhomlynska, O. Fizeshi, Ya. Shuhai, and others. The establishment and functioning of postgraduate education in the western regions of Ukraine are addressed by G. Bilavich, D. Hertsyuk, I. Drohobyt'skyi, T. Zavhorodnia, N. Matveieva, A. Nahirniak, D. Penishkevych, L. Prokopiv, V. Russola, S. Svorak, V. Stinska, I. Strazhnikova, B. Stuparyk, and others. Despite significant achievements, there is no comprehensive study on the development of postgraduate education for primary school teachers in the Western region of Ukraine (1945–1991).

The importance of the dissertation topic is emphasized by several factors: firstly, the creative use of historical and pedagogical knowledge will contribute to a thorough understanding of the development of postgraduate education for primary school teachers, providing valuable insights for the further development of school, pedagogical, and postgraduate education; secondly, the anticipatory nature of qualification improvement, considering the development of the education system, aligns with legislative tasks, underlining the importance of professional training in postgraduate education, especially for primary school teachers; thirdly, addressing this neglected issue holds significant scientific and theoretical value for shaping an effective state educational policy in contemporary Ukraine, considering the negative historical experience of manipulating education during World War II and the post-war period; fifthly, the necessity of studying the history of Ukrainian teaching is practical, as the experience gained can be applied in shaping a modern generation of Ukrainian teachers as educated, nationally-conscious individuals and contributors to the nation's spiritual and cultural values. They play a crucial role as generators of new ideas, essential for the successful implementation of the New Ukrainian School (NUSH) Concept and the overall development of education.

The research aims to trace the genesis of postgraduate education for primary school teachers in the western regions of Ukraine (1945–1991) through historical and pedagogical analysis and identify perspectives for creative utilization of productive experience amid the modernization of the postgraduate education system in contemporary Ukraine.

The scientific novelty of the dissertation lies in the first-ever comprehensive historical and pedagogical study of the development of postgraduate education for primary school teachers in the western regions of Ukraine (1945–1991). The research identifies factors influencing the development of postgraduate pedagogical education in the studied period, including political-legal, socio-economic, cultural-educational, and socio-psychological factors. The dissertation introduces a periodization of the development of postgraduate education for primary school teachers in the western regions of Ukraine (1945–1991): Stage I (1945–1959) – restoration and activation of improvement institutions for teachers; Stage II (1959–1974) – reforming the educational system, activating teachers' retraining in improvement institutions; Stage III (1974–1991) – dominance of the orientation of improvement institutions towards enhancing the theoretical level of teachers' professional readiness; Stage IV (1991) – development of postgraduate education as a structural component of the education system. The dissertation characterizes the content and evolution of qualification training for pedagogical staff in postgraduate education, emphasizing continuous professional improvement, deepening, expanding, and updating professional knowledge, skills, and abilities based on previously acquired educational-professional training and practical experience. The research outlines ways to improve access to the professional growth of primary school teachers in the development of modern continuous pedagogical education through addressing contradictions between the actual content of pedagogical education, school requirements, and state challenges (using the example of the Ivano-Frankivsk territorial community).

The research refined the content of key concepts such as «postgraduate education», «postgraduate education for primary school teachers», «development of postgraduate education for primary school teachers», «qualification improvement», «self-education», «pedagogical mastery», «professionalism», and «professional competence».

Further development involved tracking leading trends in the development of the postgraduate education system for primary school teachers in western regions of Ukraine. This included studying, summarizing, and disseminating advanced

pedagogical experience among teachers, particularly through lesson transcripts, methodological developments, and collections. The research highlighted the activation of internal school methodological work as a significant form of teachers' qualification growth during the studied period. Common forms of qualification improvement included training events, seminars, pedagogical workshops, radio lectures, conferences, meetings, exhibitions, educational excursions, support schools, consulting, professional clubs, universities of scientific knowledge, evening universities for party training, pedagogical lectures, societies, excursions, and self-education.

The little-known facts and archival sources entered into scientific circulation reveal the peculiarities of the development of postgraduate education for elementary school teachers. These include materials from the Central State Archive of Higher Authorities and Management of Ukraine (fund 166, description 15, cases 157, 293, 294, 389, 584, 985, 2584); State Archive of Ivano-Frankivsk Oblast (fund P-1941, description 1, cases 3, 5, 10, 21, 27, etc.; fund P-2, description 3, cases 28, 59, 127, 164, 214, 437, 680, etc.); State Archive of Lviv Oblast (fund P 163, description 9, cases 1279, 1282; fund P. 1869, description 1, cases 765, 807); State Archive of Zakarpattia Oblast (fund 1, description 1, cases 439, 482, 2113); State Archive of Volyn Oblast (fund P. 1, description 1, cases 120, 126, 132, 157, 221).

The practical significance of the research lies in its potential use in scientific research, educational preparation, and patriotic-educational activities. The collected material can serve as a foundation for further studies on the history of postgraduate education (qualification improvement) for Ukrainian teachers. For this purpose, an elective course, «Postgraduate Pedagogical Education in the Conditions of Eurointegration», was developed. It aims to familiarize educational practitioners with Eurointegration principles in continuous pedagogical education, historical stages of European pedagogical education development, the essence and content of European integration, and understanding the issues and prospects of Ukraine-EU relations in the process of pedagogical qualification enhancement. The empirical study aims to identify means of equal access to educational opportunities for primary school teachers amid the modernization of postgraduate education, forming the basis for

practical recommendations addressed to education departments, school directors, institutions of qualification improvement, and methodological associations. The research also led to the conceptualization of the chatbot «TeachSkillsFinder - Education Qualifier» for searching qualification enhancement courses for educational professionals.

Keywords: postgraduate pedagogical education, national education, higher education, adult education, continuous education, educational informatization, professional training, elementary school, teacher professional development, teacher training, pedagogical competence, professional culture, professional development, self-education, institutes of postgraduate education, western regions of Ukraine.